

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Het is voor Europa te hopen dat Amerika dominant blijft

De Europese emancipatie is volgens sommigen zover gevorderd dat we haar kunnen voltooien door definitief afstand te nemen van de Amerikanen. Deze Europese hoogmoed zou koddig zijn, als ze niet tegelijkertijd zou getuigen van een gevaarlijke lichtzinnigheid. Door zijn chronische verdeeldheid, zeker op het gebied van het buitenlandse en veiligheidsbeleid, is het beter dat Europa het Atlantische elastiek niet te slap laat worden.

door *Arie Elshout*

De auteur is buitenlandcommentator en adjunct-hoofdredacteur van *de Volkskrant*.

GESCHIEDENIS IS EEN MAALSTROOM VAN CONTINUÏTEIT EN VERANDERING. Maar in deze tijd hebben we vaak alleen nog maar oog voor het laatste. Dat komt door de invloed van de massamedia, die doorgaans weinig oog of geduld hebben voor langlopende, onderhuidse processen en zich bij voorkeur richten op het drama van de dag. Ze zijn dol op oneliners waarin zelfs de meest complexe gebeurtenissen worden teruggebracht tot een lekker klinkende kreet van een paar woorden, het liefst in de overtreffende trap. Politici en deskundigen die deze kunst het best verstaan, scoren de meeste publiciteit en gaan er daarom volop in mee. En in die algemene behoefte tot dramatisering laat men graag iets beginnen of eindigen en tiert het opkomst- en ondergangdenken welig.

Dus zo kon het gebeuren dat in het najaar van 2008, toen de kredietcrisis na het faillissement van de zakenbank Lehman Brothers accelereerde, het einde van het Amerikaanse imperium en het kapitalisme werd afgekondigd. Er werden, onder anderen door de prominente Nederlandse christendemocraat Herman Wijffels, vergelijkingen getrokken met de val van de Sovjet-Unie en het communisme. Deze reacties waren typisch voor het

moderne mediatijdperk: een gebeurtenis is zo groot dat we de aandrang krijgen hem nog groter te maken. Alsof we ons zo overweldigd voelen, dat er geen grenzen meer zijn aan de verklaringen waarmee we proberen vat te krijgen op wat er gebeurt en we ons in die mateloosheid laten meeslepen naar de meest vergaande conclusies.

De vergelijking tussen de crisis in Amerika en het lot van het Sovjetrijk was een schoolvoorbeeld van die reflex. Ze was buitensporig. Het grootste verschil is dat het communisme met zijn gelijkheidsidee tegen de men-

selijke natuur indruist, terwijl het kapitalisme daar organisch uit voortkomt, misschien wel de menselijke natuur *is*. Geef mensen de vrijheid om voor zichzelf te zorgen, en de een zal het beter doen dan de ander. Die menselijke conditie

Het kapitalisme komt organisch voort uit de menselijke natuur

verdwijnt niet door een crisis. Wie het kapitalisme wil opheffen, moet de mens afschaffen. Dit neemt niet weg dat het kapitalisme verschillende gedaanten en gradaties kent, inclusief de ingebakken neiging tot ontsporen. Door dat laatste moet er herhaaldelijk een beroep worden gedaan op zijn zelfcorrigerend vermogen, zoals nu in de Verenigde Staten, waar hopelijk de grootste gekte en ongebreidelde hebzucht door de crisis zullen worden afgefakkeld en ingeperkt. Maar we hebben het hier over maat- en uitvoering en niet over een existentieel probleem. In de westerse welvaartsstaten zijn veel burgers zelfs kapitalistische vermogensbezitters-in-het-klein geworden, die belang hebben bij het behoud van de waarde van hun huis en hoge aandelenkoersen.

Het kapitalisme zal daarom niet net als het communisme imploderen, en voor het behoud van de dynamiek in samenlevingen is dat maar goed ook. Dit betekent tevens dat de berichten waarin verlekkerd het overlijden van het Amerikaanse rijk werd gemeld, voorbarig waren. Als het kapitalisme de economische orde blijft bepalen, zal ook Amerika als de kapitalistische mogendheid bij uitstek, met zijn grootte, bevolkingsomvang en economische kracht, standhouden als machtsfactor van de eerste orde. Ik stel dit vast in analytische zin, de werkelijkheid zal er volgens mij zo uitzien de komende jaren, maar ik voeg er graag aan toe dat ik dit vanuit historisch perspectief ook wenselijk vind.

Zeker voor Europa geldt dat het in zijn belang is dat Amerika een dominante positie in de wereld behoudt. Lang gold dit als een vanzelfsprekendheid, maar dat is niet meer zo. Onder veel Europeanen heeft het idee postgevat dat zij inmiddels heel goed voor zichzelf kunnen zorgen. De Europese Unie heeft zich bewezen als een belangrijk instrument, dat niet

alleen heeft bijgedragen aan de pacificatie van het continent maar ook welvaart heeft gebracht. Bovendien is de Sovjet-Unie weggevallen als externe dreiging. Sommigen menen zelfs dat de Europese emancipatie inmiddels zover is gevorderd dat het hoog tijd is dat we haar voltooiën door definitief afstand te nemen van de Amerikanen.

Deze Europese hoogmoed zou koddig zijn, als ze niet tegelijkertijd zou getuigen van een gevaarlijke lichtzinnigheid. De vorige eeuw moesten de Amerikanen tweemaal militair ingrijpen om de vrede in Europa te herstellen. Om niet opnieuw te hoeven opdraven, besloten ze na 1945 met de oprichting van de NAVO tot een permanente betrokkenheid, teneinde de Europese kwestie definitief te regelen. Die bemoeienis is succesvol geweest, maar dat betekent nog niet dat Europa tegenwoordig zonder Amerikaanse betrokkenheid kan. De Sovjet-Unie is er niet meer, inderdaad, maar wat terug is zijn de Russische aspiraties om zich weer te doen gelden als grote mogendheid. Weg is de dreiging van vijftigduizend vijandelijke tanks aan het IJzeren Gordijn, maar daarvoor in de plaats is de afhankelijkheid van Russisch gas gekomen, dat als drukmiddel misschien minder zichtbaar maar wel een stuk geniepiger is, en zelfs dwingender kan worden in een tijd van toenemende energieschaarste. Duitsland en Frankrijk zijn het in elk geval niet eens over welke politiek Europa moet voeren tegenover het neo-assertivisme uit Moskou. Ook staan de Oost-Europeanen vanuit hun historische ervaring veel argwanender tegenover de Russen dan de West-Europeanen. Daarnaast is er de crisis, die de nieuwe lidstaten in het oosten

Nederlandse oud-bewindslieden, vooral christendemocraten, deinen te gemakkelijk mee in Amerika-kritiek

doet vrezen dat zij als de arme tak van de Europese familie straks de rekening krijgen doorgeschoven van hun rijke neven en nichten in het westen. Er liggen, kortom, genoeg potentiële conflictpunten en breuklijnen opgetast om de Amerikanen als *external balancer* achter de hand te willen houden op het Europese vasteland. Laten we liever

het zekere voor het onzekere nemen en het er niet op wagen dat we straks proefondervindelijk tot de ontdekking komen dat er ook in Europa minder is veranderd dan we hadden gedacht en gehoopt hadden.

De afgelopen jaren was het soms verbazingwekkend om te zien hoe voormalige Nederlandse bewindslieden van vooral christendemocratische huize, meengingen in het wijdverbreide klimaat van te gemakkelijke Amerika-kritiek. Omdat het niet alleen George W. Bush was tegen wie zij zich afzetten, wekten zij de indruk dat hun uitspraken deel uitmaakten

van een structurele ontwikkeling, de sluipende verwijdering tussen Amerika en Europa die gaande is sinds de val van de Muur en het verdwijnen van de Sovjetvijand. Oud-premier Van Agt zei in mei vorig jaar in *Het Financieele Dagblad* zelfs in Obama geen garantie te zien dat het beter zou worden met Amerika's buitenlandse politiek. En Hillary Clinton? 'Te veel gevestigde orde', aldus Van Agt. Inmiddels is de een president van de VS en de ander zijn minister van Buitenlandse Zaken. Oud-minister van Buitenlandse Zaken Hans van den Broek zei in januari dit jaar tijdens een *Volkskrant*-debat dat in Europa het belang van trans-Atlantische samenwerking 'heel sterk' wordt gevoeld, maar hij voegde eraan toe dat de Europese regeringen het Amerikaanse standpunt niet altijd moeten volgen. Op diezelfde bijeenkomst bekende een van zijn opvolgers, Ben Bot, dat hij de afgelopen jaren aanzienlijk kritischer was geworden over 'de grote bondgenoot'.

Wat opvalt, is dat zittende premiers en ministers van Buitenlandse Zaken van CDA-huize, zoals nu Balkenende en Verhagen en voorheen De Hoop Scheffer maar ook Van Agt en Van den Broek, steevast als steunpilaren — om niet te zeggen: schoothondjes — van Amerika worden gezien. Vanwaar die discrepantie? Huizen er twee zielen in de CDA-borst? Praat het gemakkelijker als je eenmaal van de verantwoordelijkheden van het ambt bent bevrijd en verdwaal je dan gemakkelijker op de kronkelweg tussen wens en werkelijkheid? Is voor CDA'ers het ministerschap een oefening in nederigheid en zelfontkenning? Of is het soms de traditionele middenpositie, die ertoe dwingt de kanalen naar alle kanten toe open te houden? Het zijn vragen die zich moeilijk laten beantwoorden.

Eén ding zou ik echter absoluut willen uitsluiten: en dat is de mogelijkheid dat we hier te maken hebben met wijsheid die met de jaren komt. Door zijn chronische verdeeldheid, zeker op het gebied van het buitenlandse en veiligheidsbeleid, is het beter dat Europa het Atlantische elastiek niet te slap laat worden. De weigering of onwil dat in te zien, zou ik niet willen rangschikken onder het kopje 'verstandige politiek'. Nu roepen velen te pas en te onpas dat we ons moeten richten op 'Europa' als alternatief voor Amerikaanse onbezonnenheid, maar van een politieke stroming met zo'n lange traditie van regeringsverantwoordelijkheid als de christendemocratie mag je verwachten dat haar voormalige bewindslieden niet te gemakkelijk meedeinen met het algemene volksgevoel en juist stelling nemen tegen kretologie, die de Europese handelingsonbekwaamheid op tal van terreinen die ertoe doen in de internationale politiek, wegmoffelt achter een gordijn van loze retoriek en onrealistisch wensdenken.

Veel Europeanen — politici, analisten en commentatoren — hebben last van zelfoverschatting. De Duitse minister van Financiën die na het losbarsten van de kredietcrisis schamper sprak over 'het einde van de Amerikaan-

se eeuw' is hiervan een goed voorbeeld. Amerika is zwaargewond geraakt door de ineenstorting van het financiële systeem, geen twijfel aan, maar Europa is in relatie tot de Amerikanen desondanks de vragende partij. Traditiegetrouw, zou ik eraan willen toevoegen. Wij hebben de Amerikanen meer nodig dan zij ons. Zij hebben alternatieven, wij veel minder. Hillary Clintons eerste reisdoel als minister was de Volksrepubliek China. Vanuit Europees perspectief was het een teken aan de wand, de voorlopige culminatie van een Amerikaans-Europese verwijdering die zich in 1989 inzette. Het is geen abrupte verschuiving waar de media zo van houden, maar een geleidelijke. Niettemin is het een onvervalste verandering, maar dan wel eentje die ten koste gaat van Europa in plaats van Amerika.

Komisch zijn altijd Europese krantencommentaren waarin weer eens vastgesteld wordt dat Amerika geïsoleerd staat in een bepaalde kwestie. Ik herinner me zo'n commentaar in een Nederlandse krant naar aanleiding van de oorlog die Israël in de zomer van 2006 tegen de Libanese Hezbollah voerde. Het is per definitie onjuist: de Amerikanen vertegenwoordigen nog altijd zoveel macht dat partijen nooit om hen heen kunnen en steeds rekening met hen moeten houden. Altijd zijn ze een factor: ze brengen iets in beweging of houden die beweging juist tegen. Ze kunnen ook helemaal niets of te weinig doen, maar dan is het meteen een probleem, zoals we de afgelopen jaren zagen in het Israëlisch-Palestijnse conflict. Een alternatieve vredesmakelaar was in geen velden of wegen te bekennen.

De Schotse historicus en Harvard-professor Niall Ferguson was er in interview met *de Volkskrant* (november 2008) stellig in: 'Het is een vergissing geld te zetten op de ondergang van de VS.' Europa houdt zichzelf voor gek als het zich op de borst klopt over zijn 'socialere systeem', zei hij ook. De VS blijven het brandpunt voor innovatie, technologie, medische ontwikkeling en wetenschap. Ferguson: 'De volgende Google zal niet in China of Europa worden opgericht.'

Het is alleen al om deze redenen dat Amerika een hoofdrolspeler zal blijven. Een andere, en vanuit het machtsperspectief zwaarst wegende, reden is de omvang van zijn defensiebudget. Het vermogen van zijn strijdkrachten om waar ook ter wereld in actie te komen, wordt door geen andere mogelijkheid geëvenaard.

Macht is echter niet alleen een absoluut maar ook een relatief gegeven. In de jaren negentig beleefden de VS hun 'unipolaire' moment. De Sovjet-rivaal had de vlag gestreken, andere rivalen waren niet in zicht. Deze situatie is voorbij. De Amerikanen zijn in Afghanistan en Irak op de grenzen van hun mogelijkheden gestuit, terwijl intussen mogelijkheden als China, Rusland en India een nieuw zelfbewustzijn hebben ontwikkeld of dit hebben hervonden. Hierdoor heeft Amerika aan macht ingeboet. Maar dat is

als zijn positie wordt afgezet tegen die betrekkelijk korte en uitzonderlijke periode tussen 1991 en 2003. Als we kijken naar de situatie van vóór de val van de Muur, dan zien we dat er nu eigenlijk niet zoveel nieuws onder de horizon is. Ook toen had Amerika te maken met tegenstrevers, in de vorm van de Sovjet-Unie en in iets mindere mate de Volksrepubliek China. Ook toen leed het nederlagen of werd het vernederd, zoals in Vietnam en Iran. Ook toen maakte het geregeld crisisperiodes door waarin het economisch slecht ging en het presidentiële systeem kraakte onder de loden last van politieke moorden, schandalen, een sterk gepolariseerde natie en incompetent politici. Het wordt gemakkelijk vergeten in een tijd die zich sterk richt op het hier en nu en de eigen problemen graag uitvergroot tot iets wat nog nooit vertoond is.

Kijken we nuchter en met enig historisch besef naar de feiten, dan kunnen we concluderen dat Amerika in vergelijking met de jaren negentig inderdaad macht heeft ingeleverd. Nemen we echter de jaren van de Koude Oorlog als referentiekader, dan moeten we vaststellen dat de VS nu, net als destijds vanaf het moment dat de Russen hun eerste kernbom tot ontploffing brachten, niet meer het rijk alleen hebben. Wat is er dan in fundamentele zin veranderd als gevolg van de kredietcrisis in de Amerikaanse positie? Niet zoveel eigenlijk. In elk geval niet genoeg voor existentiële beschouwingen over het einde van de *Pax Americana*. Amerika's geschiedenis als imperiale mogendheid is er altijd een geweest van vallen en opstaan. Op dit moment gaan de Amerikanen zwaar gebukt onder de crisis, maar het onomstotelijke argument dat ze definitief geveld zijn heb ik nog niet gehoord.

Natuurlijk staan ze voor enorme uitdagingen, zoals de opkomst van China, dat zich razendsnel ontwikkeld heeft tot de belangrijkste concurrent. De verleiding is groot om een parallel te trekken met de vroegere Oost-Westrivaliteit en een nieuw tijdperk van bipolaire spanning te voorspellen, nu tussen Amerika en China. Het is niet zo moeilijk om een lange lijst op te stellen van kwesties waar de Chinese en Amerikaanse belangen uiteenlopen en kunnen gaan botsen. Er is echter als gevolg van de globalisering ook een opvallende onderlinge afhankelijkheid, die er destijds nooit was tussen de VS en de Sovjet-Unie. Amerika heeft China nodig als kapitaalverschaffer en andersom kunnen de Chinezen niet zonder de Amerikaanse afzetmarkt. Als er al behoefte zou bestaan aan een krachtmeting, moet deze interdependentie daar een rem op zetten.

De Chinese uitdaging aan het adres van de Amerikanen is voor een deel ook indirect. Hoewel Amerika als macht zal beklijven, is de vraag interessant of dat ook geldt voor Amerika als model. China is het boegbeeld geworden van een autoritair kapitalisme, waarbij economische dynamiek

gecombineerd wordt met een autocratisch politiek systeem. Dit kan voor sommige landen een aantrekkelijk alternatief zijn voor het democratische

Voor het luiden van de doodsklok over het westerse democratische model geldt: de overlijdensberichten zijn betrekkelijk prematuur

kapitalisme op zijn Amerikaans, zeker nu de in Amerika begonnen kredietcrisis de geloofwaardigheid van het Amerikaanse systeem flink heeft aangetast. Hier en daar is zelfs al de doodsklok geluid over het westerse democratische model. Maar ook over dit staaltje van door de waan van de dag ingegeven finalistisch denken zou ik willen zeggen:

de overlijdensberichten zijn betrekkelijk prematuur.

De Chinezen hebben bewondering en ontzag afgedwongen met hun onstuimige groei, maar het Chinese model is nog jong. Het moet nog maar bewijzen dat het net zo schokbestendig, veerkrachtig en taai is als het door de tijd geloogde Amerikaanse c.q. westerse model. De Chinese communistische machthebbers dansen op een vulkaan van 1,3 miljard monden die gevoed moeten worden. Net als de keizers vóór hen weten ze dat, zijn ze doodsbang dat die massa in beweging komt en onderdrukken ze elke actie voor politieke vrijheid met straffe hand. De huidige crisis is voor hen levensgevaarlijk. Angstvallig houden ze de dalende groeicijfers in de gaten, want zoals elke politicoloog kan vertellen ontstaan opstanden en revoluties meestal als de massa heeft geproefd van betere levensomstandigheden en de daardoor gewekte verwachtingen omtrent een beter leven alsnog gefnuikt worden. Het is derhalve te vroeg om de Amerikaanse versie van democratie en vrijemarkteconomie af te schrijven ten gunste van China. Nog afgezien van de mogelijkheid dat een succesvol China vanzelf een ontwikkeling doormaakt in democratische richting, conform de overtuiging van liberale deterministen als de econoom John Kenneth Galbraith dat een welvarende middenklasse op den duur behalve voorspoed ook politieke vrijheid wil.

Wel is op dit moment de Amerikaanse drang om op dit punt het nodige zendingswerk te verrichten, sterk afgenomen. Dat is het gevolg van de Amerikaanse schuld aan de kredietcrisis, de moeizame pogingen om tot *nation-building* te komen in Afghanistan en Irak, het Abu Ghraib-schandaal en de excessen bij de omgang met terreurverdachten in Guantánamo Bay en elders. President Barack Obama heeft daarom afstand genomen van de politiek van zijn voorganger, Bush jr., om democratie van bovenaf op te leggen aan andere landen en volkeren. Hij neemt gas terug, maar nooit zal de Amerikaanse voet helemaal van dit gaspedaal gehaald worden. De Ame-

rikanen ontkomen vanuit hun positie niet aan het bedrijven van machts-politiek, niet zelden met gebruik van militaire middelen, maar wat blijft is hun behoefte om hun handelingen te rechtvaardigen met idealistische motieven. Dat zal niet veranderen.

Dat het idealistische activisme niet dood is in Washington bleek in maart uit een artikel in *The National Interest*. Daarin nam Jacob Heilbrunn stelling tegen het wijdverbreide idee dat de neoconservatieven, die ver-guisd worden als de ideologen van Bush' presidentschap, van het toneel zijn verdwenen. Zij doen nog steeds mee in het debat. Bovendien zouden liberale haviken en pleitbezorgers van het humanitaire interventionisme een nieuwe ankerplaats hebben gevonden op het State Department. Hun vooruitgeschoven post is hun hoogste baas: Hillary Clinton. Zij won de strijd over versterking van de troepenmacht in Afghanistan, waar de krijgs-handelingen in toenemende mate worden 'geamerikaniseerd'. Zoals Irak de oorlog van Bush was, zo wordt Afghanistan de oorlog van Obama.

Het geeft aan dat ook onder een Democratische regering de VS niet toe-geven aan de altijd latent aanwezige isolationistische reflex. Ze volharden in hun rol als *creators of turmoil*, als krachten die de boel graag mogen opschudden, zoals de neoconservatieve denker Robert Kagan pas schreef in *The Washington Post*. Ze verstoren daarbij de rust en begaan soms de nodige stommiteiten. Maar deze energie blijft er. Ook Obama wil graag een 'transformatieve' president zijn, een leider die dingen verandert.

Het bewijst andermaal dat we voorzichtig moeten zijn om in het ver-haal-Amerika alleen maar breuken te signaleren. Er is veel meer continui-teit dan we denken of willen weten.